

Är djuren lika mycket värda som vi?

Den senaste tendensen inom moralfilosofi, att jämställa djuren rätt med människans, diskuteras av Jan Tullberg.

John Donne skriver i en berömd dikt "Varje människas död får mig att krympa för jag är en del av mänskligheten." Detta ses inte allmänt som ett pekarat utan som ett exempel på högaktad människokärlek. Den visar på en attityd som jag kallar humanistisk holism och som har flera olika filosofiska rötter; kristendom, utilitarism och Kant. I populär form får den formuleringar som tron på "Människovärdet" och att vi skall älska andra såsom oss själva. Bilden av Moder Teresa kan tjäna som symbol för ett idogt oegennyttigt arbete. Även den mest entusiastiske förespråkaren inser att kanske inte ens Moder Teresa själv lever helt efter denna moral i praktiken, men han hävdar att det är ett bra ideal, att det är så vi alla egentligen borde handla.

Speciesism

På många håll drivs nu en offensiv mot denna humanistiska etik. Kritikererna hävdar att vi inte får skatta människor högre än djur för att vi är människor; detta vore ju partiskt och att agera partiskt är ju omoraliskt. Nyckelord i denna kritik är det swenska "speciesism" och det nysvenska "artism". Kopplingen till rasism lyfts fram och humanisterna rodnar i förskräckelse. Vi är ju dom goda, hur kan vi plötsligt beskyllas för att vara skurkar?

En sorts rationalitet för människans särställning krävs av utmanarna och det gamla argumentet har nu blivit inaktuellt. Att Gud givit jorden till just människan enligt Första Moseboken räcker knappast som skäl ens för de flesta teologer. Det behövs något ytterligare skäl till människans primat, något som inte är en rent religiös tes och som inte heller är partiskt. Det blir svårt.

Följande resonemang finns i några olika versioner: Bara människor kan vara mora-

liska subjekt som kan göra rätt och fel. För djuren måste ses som amoralska. Eftersom moraliska subjekt är nödvändiga för att det skall finnas en moral, så är varelser som är moraliska subjekt viktigare för Moralens än varelser som bara är moraliska objekt.

Människor är alltså viktigare än djur ur Moralens opartiska perspektiv. Om man byter ut Moralens mot Gud så blir det dock en repris av ett gammalt resonemang och dessutom låter det besvärande cirkulärt. Den kritiske kan inte undertrycka misstanken att Gud och Moralens är mänskliga artefakter.

Ett populistiskt parti kan vinna många röster med ett förslag som att alla skall få det 20 % bättre. Partiet får dock problem med en konkurrent som föreslår att alla skall få det 40 % bättre. Överbudet är högre och eftersom redan det första budet är en fantasi så är bristande realism ett svagt argument mot bud nummer två. Humanisterna drabbas av populistiska överbud från än mer generella och generösa filosofier.

Fler är bättre

Efter att ha predikat det fina att älska mänskligheten istället för blott ett fåtal människor så får de svårt att invända mot tesen att det är än finare att älska mänskligheten och djurrikt. Humanisterna har ju själva ignorerat utspädningseffekten så de har berövat sig mycket av den invändningen. Engagemanget för Mänskligheten späds ut diskret, men det var ju för övrigt fiktivt redan från början – hälften av noll blir inte så mycket mindre.

Utmanarna är en brokig skara. Starkast i filosofiska kretsar är de som vill ta hänsyn till större djur (Peter Singer), men det finns också de som i buddistisk tradition ser livet som heligt (Albert Schweitzer), de som talar om "stenars omedvetna existens för sin egen skull" (Jay McDaniel) och de som ser jorden (James Lovelock) eller tom universum (Freeman Dyson) som ett väsen. Slår man ihop dem i klump

kan bioholism vara en hygglig beteckning.

Deras uppfattningar har dock mycket svårt att anpassa sig till jordelivets fundamentala realiteter. Centralt är att det produceras ett övermått av liv som obevkligen måste begränsas av ond bråd död. Darwin gjorde räkneexperimentet att ett elefantpar på 750 år ger upphov till 19 miljoner. Efter ytterligare 750 år skulle elefanterna rent teoretiskt täcka hela jordens landmassa. Liv utan omfattande död är alltså otänkbar. Den enes bröd är också den andres död. Ur krillens perspektiv är naturligtvis bardvalen en massmördare och harpunskytten en välgörare.

Dessa nya utmanare framstår förmodligen för de flesta som tokigheter som blott kan vinna gehör hos förvirrade filosofer. Redan Cicero noterade "Något så dumt kan inte sägas att det inte redan sagts av en filosof." Men tankarna har kanske vunnit gehör hos många fler? En svensk undersökning om människors inställning fick ett resultat som överraskade många. De intervjuade fick välja mellan två uttalanden: "Människan har ett högre värde än allt annat levande. Djuren har ett lägre värde än människan." och "Djur och människor har samma värde". Endast 27 procent valde det första alternativet medan 66 procent valde det senare.

Även den som förespråkar bättre villkor för djur har anledning att förvånas av detta resultat. Tycker folk verkligen så här? En möjlig tolkning är att folk "egentligen" tycker så här, men i praktiken inte lyckas leva upp till sina etiska ideal. Självt står jag för en mer kritisk tolkning. Svaren speglar blott vad som anses fint, och fint i moralfilosofiska sammanhang är just osjälviskt. Moral handlar inte om reella regler, utan om regler i en egen abstrakt värld. I moralfilosofins värld uttalar vi oss om vad som är absolut godhet som i en frågesport med speciella regler. Ju fler man ger lika värde med sig själv desto godare är man och desto fler PR-poäng utdelas i grenen godhet.

God insats

Biocentrismen har gjort en god insats genom att filosofiskt ifrågasätta den humanholism som fått dominera, åtminstone på filosofisk och reklamiv. Skall man övergå från pratmoral till seriös etik måste

man börja med att förkasta holismen – humanistisk och biologisk. Vi ser inte på världen med Mänsklighetens ögon utan med människans, människan med litet m, den mänskliga individen. Ur det perspektivet är det rimligt att ha en del kollektiva regler som är antropocentriska, det vill säga de värderas ur mänsklig synpunkt. Det är ju det enda realistiska perspektiv som finns, även om en del filosofer går in för sina tankeexperiment i så hög grad att de tror sig ha en annan utgångspunkt.

Mer nyanserat i praktiken

I praktiken ser det hela annorlunda och betydligt mer nyanserat ut än i etikdebatten. Varje svensk som har en hund gör ju vissa animalistiska prioriteringar som strider mot humanholismen; man köper hundmat väl medveten om att människor svälter ihjäl medan hans hund äter Pal. Det är förstas ofint av hundägaren att hävda att detta är rätt, liksom ofint av andra att påpeka att hundägaren faktiskt prioriterar på detta sätt. Det är dock ett faktum och jag tycker inte heller att det är oetiskt.

Vid en katastrof förväntas vi göra en antropocentrisk prioritering. I en bil med sladd förväntas föraren sikta mot den trottoar där hans hund befinner sig, inte den med ett barn. I vardagslivet prioriteras dock hunden före såväl grannskapets barn som vill ha lekplats istället för rastområde, som u-landsbarn som skulle uppskatta maten. Vi älskar inte alla människor som oss själva eller ens som vår hund.

Hänsyn till miljö, valars överlevnad med mera kan inte baseras på någon bioholistisk princip, men kan väl motiveras utifrån ett antropocentrisk perspektiv. I ett sådant perspektiv – som är frigjord från en humanholism – kan man göra bedömningar att valarnas överlevnad har ett större värde för de flesta människor än att mänskligheten uppfyller jorden med ytterligare några miljoner.

Karrikatur

Bioholismens förtjänst är att den blir en effektiv karrikatur av humanholismen. Genom sin framgång i reklamkriget bidrar den förhoppningsfullt till att öppna ögonen för en mer genomtänkt omprövning. Det är kanske dags att lämna reklamoralen och diskutera en mer seriös moral, en moral som är relevant för praktiska beslut. Kaoset i söndagsskolan kan kanske öppna sinnen för nya reflektioner.

JAN TULLBERG

"Röde Orm: Periferins uppror" tar tar man fasta på den mer politiska innebörden i beteckningen "röd". Redan hos Bengtsson röjer Orm en klart antikapitalistisk hållning.

Manusskolan 5.

Om gutar som handelsmän säger han att "det synes mig vara lättare att komma tillrätta med rövare och dräpman än med er." Detta utvecklas nu till ett kraftfullt angrepp på Marknaden. Orm menar att plundring, om den utförs av underprivilegierade minoriteter, som nordmän, svarta, chicanos etc är en legitim politisk protest.

På kalifens galär

När Orm, som spelas av Stellan Skarsgård, är slav på kalifens galär, hamnar han bredvid den vise israeliten (palestiniern skulle vi säga idag) Said, som undviker Orm om många ting. Han leder honom mot en estetisk nyorientering. Tidigare hade Orm diktat ungefär i den här stilen:

Svärdet som gavs av den sköna lyfter jag vänsterhänt likasom Tyr bland gudar; åter kan Ormen stinga.

Röde Orm och Periferins uppror

Sigmunds "Manusverkstad" presenterar förslag till filmatiseringar av litterära mästerverk. Idén bygger på tendensen att skriva fortsättning på bestsellers eller att skriva om klassiska texter. Målsättningen är att uppnå den makabra blandning av våldskult och politisk korrekthet som kännetecknar dagens amerikanska populärkultur. Dagens synopsis heter Röde Orm – periferins uppror. Kanske något för SF, som har ett osvikligt väderkorn för fiaskon? Som manuskribenter rekommenderas i så fall DN-medarbetarna Stefan Helgesson och Stefan Jonsson.

Det där är på tok för präglat av logocentrism, menar Said, en tro på att ordens innebörd kan naglas fast. Orm tar intryck, vilket visar sig lyckosamt. När han långt senare överfärlas av bärsärken Tommy Armstarke, en av Olofs många söner, framsäger Orm, när han drar Blåtunga, en av sina verser av nytt slag:

Ängen är fuktig och leker att ängen är fuktig Bladet är blankt och leker att bladet är blankt Munnen är vacker och leker att munnen är vacker.

Stor förvirring utbryter då bland Olofssönerna om vad Orm kan ha menat och om man verkligen kan skriva så, och medan diskussionen går het bland dem

kan Orm raskt slinka sig undan.

Men Said får framförallt Orm att inse, att man inte har rätt att påtvinga andra kulturer sitt tolkningsperspektiv. Orm drar ner på flugsvampen och ersätter bärsärkången med en makftri dialog. I stället för att fara och plundra i öst- och västerled seglar han över Atlanten för att delta i en minoritetskonferens med nordamerikas indianer vid en plats som heter Duke.

Nya idéer

När han kommer hem har Orm med sig många fräscha idéer om hur man skall bekämpa den judeokristna kulturimperialismen.

Filmens dramatiska höjdpunkt utgörs av ett tingsmöte vid Krakasten mellan finnvedingar, göingar och virdar.

Motstånd

Trots hårt motstånd lyckas Orm driva igenom sitt förslag till nya regler om hur kvinnorov skall gå till. Det räcker inte längre med gottgörelse i form av silver. Orms mycket omfattande förslag går i korhet ut på att mannen måste fråga först inför varje nytt steg i kvinnorovet. "Får jag slå in din port?" "Får jag dräpa ett par av dina manliga anförvanter?" "Får jag föra bort dig?" Orms linje segrar, fastän

Röde Orm, del II. Orm inser att man inte har rätt att påtvinga andra kulturer sitt tolkningsperspektiv. Orm drar ner på flugsvampen och ersätter bärsärkången med en makftri dialog. I stället för att fara och plundra i öst- och västerled seglar han över Atlanten för att delta i en minoritetskonferens.

en del män muttrar något i skäget om att själva tjustringen med kvinnorov nu gått förlorat.

SIGMUND VON FRANZ